

Η εννοιοκεντρική προσέγγιση της ύλης: διδακτικό σενάριο στο μάθημα της Ιστορίας

Ελένη Καραμανώλη, Φιλολόγος-Υπ. Διδάκτορας, Α.Π.Θ.ekaramanoli@edlit.auth.gr

Περίληψη

Η ιστορία αποτελεί έναν κλάδο που αρθρώνεται στις δικές της μεθόδους και λειτουργίες. Είναι κάτι πολύ περισσότερο από την απλή, στατική παρουσίαση περιστατικών και χρονολογιών του παρελθόντος, παρέχει τις έννοιες και τις δεξιότητες στους μαθητές για να απαντήσουν στο κείμενο ερώτημα, «πώς γνωρίζουμε;». Στη διδακτική της ιστορίας είναι αναγκαίο να μην υπάρχει διαχωρισμός του περιεχόμενου και της διαδικασίας ή να δίνεται έμφαση στην ιστορική μέθοδο εις βάρος της ιστορικής γνώσης. Οι έννοιες και οι δεξιότητες συμβάλλουν στην ανάπτυξη της ιστορικής αντίληψης επιτρέποντας στους μαθητές να αποκτούν αίσθηση του παρελθόντος και να σκέφτονται «ιστορικά». Ταυτόχρονα, οι ιστορικές έννοιες και δεξιότητες παρέχουν στη διδασκαλία και τη μάθηση ένα πλαίσιο που δίνει τη δυνατότητα στους μαθητές να συμμετέχουν δυναμικά σε μία ποιοτική διδασκαλία. Η ιστορική έρευνα είναι μια ενεργής διαδικασία η οποία επιτρέπει στους εκπαιδευόμενους να θέτουν ερωτήσεις, να αναλύουν, να ερμηνεύουν, να εξηγούν και να επικοινωνούν με απώτερο σκοπό την κατανόηση του παρελθόντος. Η επαφή με έγκυρες ερμηνείες και προοπτικές αξιοποιώντας αποδεικτικά στοιχεία που συγκεντρώθηκαν από πρωτογενείς και δευτερογενείς πηγές ενισχύει αυτήν την ερευνητική διαδικασία. Οι μαθητές για να μπορέσουν να αντιληφθούν τις ιστορικές έννοιες και το πώς συνδυάζονται είναι απαραίτητο να διδαχθούν τις ιστορικές δεξιότητες, καθώς αυτές τους επιτρέπουν να ασχοληθούν με την ιστορία, να χειριστούν, να αντιληφθούν τις καταστάσεις, και τέλος να βιώσουν την ιστορία. Η επίτευξη της ιστορικής κατανόησης πραγματώνεται όταν γίνεται αντιληπτό ότι η ιστορία δεν αφορά μόνο την εμπειρία ενός συγκεκριμένου πρόσωπου, είναι πολλαπλές εμπειρίες και ερμηνείες που ο καθένας αποτελεί ένα μέρος τους.

Λέξεις Κλειδιά: ιστορία, ιστορικές έννοιες, ιστορική κατανόηση, ιστορικές δεξιότητες, διδακτική

Abstract

History is a specific discipline with its own methods and procedures. It is much more than the simple presentation of facts and dates from the past. History provides the concepts and skills for students to answer the question, 'How do we know?' In the teaching of history there should not be an artificial separation of content and process or a focus on historical method at the expense of historical knowledge. Concepts and skills support the development of historical understandings that enable students to make sense of the past and support them to think 'historically'. Historical concepts and skills provide the teaching and learning context to engage powerfully with elements of quality teaching. Furthermore historical inquiry is an active process which enables students to question, analyze, interpret, explain and communicate their understanding of the past. Exposure to valid interpretations and perspectives using evidence gathered from primary and secondary sources enhances the investigative process. In order to allow students to see those concepts and how they fit together we need teaching of historical skills. And these skills enable them to engage with history, to manipulate, to look at things, to experience history. Moreover the main historical skills that students will be grappling with, is the comprehension of sources, understanding of what makes a primary or a secondary source. When we see that in history we get the real richness of history and understand it that it's not just about one particular person's experience, it's multiple experiences and we're all a part of that.

Key words: history, historical concepts, historical thinking, historical skills, teaching

1. Η ιστορική γνώση και κατανόηση

Η εισαγωγή των μαθητών στην τεχνονομία της Ιστορίας (know how) προϋποθέτει δεξιότητες ώστε οι μαθητές να έρθουν σε επαφή με τις μεθόδους της επιστήμης της Ιστορίας αλλά και την εκμάθηση ορισμένων θεμελιωδών ιστορικών εννοιών. Οι μαθητές είναι απαραίτητο να κατέχουν τη βασική εννοιολογική υποδομή της Ιστορίας (έννοιες, συσχετίσεις, γενικεύσεις), για να μπορούν να κατανοούν τη γλώσσα ενός ιστορικού κειμένου γραμμένου με βάση τους ιστορικούς κώδικες. Έτσι, η εννοιολογική γνώση κρίνεται αναγκαία, προκειμένου να επιτευχθεί η ιστορική κατανόηση.

Με την κατανόηση της βασικής εννοιολογικής υποδομής οι μαθητές είναι σε θέση να αντιλαμβάνονται, να κατανοούν και να χρησιμοποιούν την ιστορική ορολογία, πράγμα που σημαίνει ότι θα έχουν την ευχέρεια να δρομολογούν τη σκέψη τους στο πεδίο των συσχετισμών, των αντιπαραβολών και των γενικεύσεων ως ενεργητικό ανάπτυγμα ιστορικής προσέγγισης του παρελθόντος. Η ιστορία είναι ένας κλάδος με τις δικές της μεθόδους και διαδικασίες. Είναι πολύ περισσότερο από μία απλή παρουσίαση γεγονότων και χρονολογιών του παρελθόντος, παρέχει τις έννοιες και τις δεξιότητες στους μαθητές για να είναι σε θέση να ανταποκριθούν στο ερώτημα «Πώς γνωρίζουμε;». Οι εκπαιδευτικοί χρειάζεται να

εφαρμόζουν τις έννοιες και τις δεξιότητες στην εκπαιδευτική διαδικασία, χωρίς διαχωρισμό ανάμεσα στο περιεχόμενο και τη διαδικασία ή εστίαση στην ιστορική μέθοδο εις βάρος της ιστορικής γνώσης. Οι έννοιες και οι δεξιότητες υποστηρίζουν την εξέλιξη των ιστορικών κατανοήσεων και παρέχουν την ευκαιρία στους μαθητές να κατανοήσουν το παρελθόν υποβοηθώντας τους να σκέφτονται «ιστορικά» (Haydn, Arthur, & Hunt, 1997).

Η έρευνα αυτή φιλοδοξεί να υπογραμμίσει τη σπουδαιότητα των ιστορικών εννοιών και δεξιοτήτων και ταυτόχρονα να τονίσει την αναγκαιότητα αξιοποίησή τους για την παροχή ποιοτικής διδασκαλίας της ιστορίας. Επιπλέον, στοχεύει να αναγνωρίσει τη συμβολή των ιστορικών εννοιών και δεξιοτήτων στη βελτίωση των μαθητικών επιδόσεων και να αναδείξει τις διαδικασίες, τα εργαλεία και τις μεθόδους σκέψης που συναπαρτίζουν τον κλάδο της ιστορίας.

Η γνώση της ιστορίας αντανακλάται στις έννοιες που χρησιμοποιούνται για να εξερευνηθεί τι συνέβη στο παρελθόν. Οι έννοιες αυτές διακρίνονται στις έννοιες πρώτου βαθμού (substantive or first order concepts) (Lee, 1991: 52; Ρεπούση, 2000: 24) και στις έννοιες δευτέρου βαθμού ή δομικές έννοιες (structural or second order concepts), (Lee, 1991: 52; Ρεπούση, 2000: 25; Κόκκινος, 2001; Calleja, 2004). Στην πρώτη κατηγορία εντάσσονται όλες οι έννοιες που χρησιμοποιούν οι ιστορικοί, για να σκέφτονται το παρελθόν και το αψηγούνται· είναι λέξεις που χρησιμοποιούνται στο καθημερινό λεξιλόγιο, που αποκτούν μια διαφορετική σημασία, όταν εντάσσονται σε συγκεκριμένο ιστορικό πλαίσιο (πόλεμος, επανάσταση, δημοκρατία, ελευθερία κ.λπ.). Στη δεύτερη συγκαταλέγονται έννοιες όπως η αιτιότητα (causation), ο χωροχρόνος (context) η έννοια του χρόνου και της χρονολόγησης (time and chronology), η αλλαγή (change), η ενσυναίσθηση (empathy), η συνέχεια (continuity) κ.λπ., έννοιες που βοηθούν να αισθητοποιηθεί και νοηματοδοτηθεί το παρελθόν (Seixas, 2006).

Η παρούσα έρευνα επικεντρώνεται σε έξι δομικές ιστορικές έννοιες που αποτελούν πυλώνες της ιστορικής κατανόησης (Seixas, 2009; Seixas, 2017):

Ιστορική Σπουδαιότητα: αυτή η έννοια αφορά τις αρχές για το τι είναι απαραίτητο να απομνημονευθεί, ερευνηθεί, διδαχθεί και μελετηθεί. Η εξέταση της ιστορικής σπουδαιότητας σημαίνει να ερευνηθεί οτιδήποτε πέρα από το τι έχει προσωπικό ενδιαφέρον ή φαίνεται οικείο και απαιτεί κρίσεις για τη σύγχρονη σημασία, συνέπεια, διάρκεια και σχετικότητα (Levesque, 2008).

Στοιχείο/πηγή: σχετίζεται με τον τρόπο εύρεσης, συλλογής και ερμηνείας των ιστορικών στοιχείων. Αυτό σημαίνει κατανόηση της φύσης της πρωτογενούς πηγής, εντοπισμού της προέλευσης και του πλαισίου, θέτοντας ερωτήσεις γι’ αυτό και την ικανότητα σύγκρισης συγκρουσιακών πρωτογενών πηγών.

Συνέχεια και αλλαγή: έχει να κάνει με την πολυπλοκότητα του παρελθόντος και περιλαμβάνει την ικανότητα των μαθητών να κατανοούν την αλληλουχία των γεγονότων, να πραγματοποιούν συνδέσεις μέσω της οργάνωσης των εννοιών με σκοπό την κατανόηση των αρχών της προόδου και της παρακμής (Levesque, 2008; Koselleck, 2002).

Αίτιο και αποτέλεσμα: αφορά την αλληλεπίδραση του ανθρώπινου οργανισμού με τις συνθήκες. Σχετίζεται με την εκτίμηση του κινήτρου και της αμφισβήτησης βραχυπρόθεσμων γεγονότων και ένθετων συνθηκών, τους τρόπους με τους οποίους η κληρονομιά των σχημάτων του παρελθόντος και των ακούσιων συνεπειών προέρχονται από σκόπιμη ενέργεια.

Ιστορική προοπτική: αφορά την κατανόηση της διαφορετικής κοινωνίας, κουλτούρας και πνευματικού πλαισίου που μορφοποίησε τις ζωές και τις δράσεις των

ανθρώπων του παρελθόντος. Αυτό περιλαμβάνει αντίληψη των κινδύνων του αναχρονισμού και της εκτίμησης των διαφορετικών προοπτικών του παρελθόντος. Οι μαθητές αντιμετωπίζουν το παρελθόν με διαφορετικά κοινωνικά, πολιτιστικά, πνευματικά ακόμα και συναισθηματικά δεδομένα, γι’ αυτό είναι απαραίτητο να αποφεύγουν τον «παροντισμό» (presentism) εξετάζοντας πρόσωπα και γεγονότα του παρελθόντος και ταυτόχρονα να αντιληφθούν ότι κάθε ιστορικό γεγονός περιλαμβάνει ανθρώπους που μπορεί να έχουν διαφορετικές απόψεις γι’ αυτό καθώς η μελέτη της προοπτικής του δρώντος προσώπου, δε σημαίνει ταυτοποίηση με αυτό (Seixas, 2006).

Ιστορική ενσυναίσθηση και ηθική κρίση: είναι η ικανότητα εισχώρησης στον κόσμο του παρελθόντος με μία «ενημερωμένη» φαντασία και ηθική ευθύνη. Ο κλάδος της ιστορίας περιορίζει όποιον ασχολείται με τις πηγές με γνώμονα τις προσωπικές του πεποιθήσεις. Όλες οι μαρτυρίες και οι ερμηνείες εμπεριέχουν ρητή ή σιωπηρή ηθική κρίση, και η ενασχόληση με αυτές από τους ιστορικούς προϋποθέτει την συνειδητοποίηση των δικών τους αξιών και τον αντίκτυπο αυτών στην ιστορική τους κατανόηση.

2. Ιστορικές έννοιες και ερευνητικά ερωτήματα

Πιο συγκεκριμένα, η έννοια της συνέχειας και της αλλαγής μπορεί να γίνει κατανοητή αν ληφθεί υπόψη ότι κάποια πράγματα αλλάζουν με την πάροδο του χρόνου και άλλα παραμένουν τα ίδια, για παράδειγμα πτυχές της τοπικής κοινωνίας που είτε έχουν αλλάξει είτε έχουν παραμείνει οι ίδιες, αλλαγές στις ζωές των ανθρώπων. Τα ερευνητικά ερωτήματα που μπορούν να τεθούν είναι: πώς άλλαξε η καθημερινή ζωή με την πάροδο του χρόνου; Ποιες ήταν οι πτυχές της καθημερινής ζωής; Πόσο έχει αλλάξει η δική μας η κοινότητα; Ποια χαρακτηριστικά έχουν χαθεί και ποια έχουν διατηρηθεί; Τι έχει πραγματικά αλλάξει; Και γιατί άλλαξε; Ποιοι είναι μερικοί από αυτούς τους τομείς που έχουν αλλάξει; Και τί έχει παραμείνει το ίδιο με την πάροδο του χρόνου;

Σε αυτήν την περίπτωση είναι σκόπιμο να προσδιοριστεί η προηγούμενη γνώση των μαθητών και η κατανόηση των εννοιών και των δεξιοτήτων. Ένας τρόπος πραγμάτωσης αυτού αποτελεί ο προσδιορισμός μίας σειράς χαρακτηριστικών, τόπων και συνιστωσών του τρόπου ζωής, σε σχέση με την τοπική περιοχή, που άλλαξε ή παρέμεινε η ίδια, έτσι μπορούν να εξετασθούν όλες οι έννοιες υπογραμμίζοντας τη χρήση σχετικών ιστορικών όρων. Μπορεί να επιλεγεί ένα παράδειγμα ως κεντρικό για την έννοια της συνέχειας. Μπορεί να υπάρξουν πτυχές της αλλαγής και της συνέχειας και στα δύο παραδείγματα σε μεγαλύτερο ή σε μικρότερο βαθμό, όπως τα μέσα μεταφοράς, η εργασία, η ψυχαγωγία, ή η καθημερινή ζωή από κάποια προγενέστερη εποχή. Ερωτήματα που να τεθούν είναι: οι διδακτικές και μαθησιακές ιδέες του παρελθόντος είναι σύμφωνες με τις σημερινές; Ποιος ήταν περίπου ο ρυθμός της καθημερινής ζωής σε διαφορετικούς τομείς; Είναι ίδιοι με τους σημερινούς ή διαφορετικός;

Η έννοια του αίτιου και του αποτελέσματος αφορά γεγονότα, αποφάσεις και εξελίξεις του παρελθόντος που παρήγαγαν μεταγενέστερες πράξεις, αποτελέσματα ή συνέπειες, παράγοντες κατοπινές πράξεις, αποτελέσματα και συνέπειες (Ritter, 1986), για παράδειγμα ποιες ήταν οι συνθήκες και οι αποφάσεις πριν τον Α΄ Βαλκανικό Πόλεμο, ποιες οι αιτίες της αλλαγής στην τοπική κοινότητα. Μελετώντας την αιτιότητα και κατανοώντας τις βραχυπρόθεσμες και μακροπρόθεσμες αιτίες, τα αποτελέσματα και τις σκέψεις για τις ποικίλες αιτίες που μπορούν να δημιουργήσουν μία συγκεκριμένη κατάσταση. Συνακόλουθα ερωτήματα που μπορούν να τεθούν είναι: οι αλλαγές που τελέστηκαν στην τεχνολογία, τα

μέσα μεταφοράς, την εργασία, την εκπαίδευση έχουν επηρεάσει τον τρόπο που οι άνθρωποι αλληλεπιδρούν μεταξύ τους; Ποιες ήταν οι αιτίες της αλλαγής;

Η έννοια της ιστορικής προοπτικής αφορά το αν οι άνθρωποι του παρελθόντος έχουν διαφορετικές απόψεις και εμπειρίες. Τα ερευνητικά ερωτήματα που συνοδεύουν αυτήν την έννοια είναι: πώς θα ήταν άραγε να έχει κάποιος την ενδυμασία μία διαφορετικής εποχής; Τι είδους φαγητό υπήρχε σε διαφορετικές περιόδους; Τι επίπτωση είχε η προμήθεια φαγητού, η αποθήκευση, το μαγείρεμα και το σερβίρισμα στην καθημερινή ζωή σε διαφορετικές εποχές; Πώς ήταν η καθημερινή ζωή για τους άντρες, τις γυναίκες και τα παιδιά σε διαφορετικές εποχές;

Η έννοια της ιστορικής ενσυναίσθησης και ηθικής διάστασης σχετίζεται με την εξέλιξη της κατανόησης των απόψεων των άλλων, της ζωής και των αποφάσεων και η ανάπτυξη μίας κατανόησης των απόψεων των άλλων, η ζωή και οι αποφάσεις που λήφθηκαν. Τα ενδεικτικά ερωτήματα αφορούν την ηθική κρίση του συγγραφέα της εκάστοτε πηγής και αν αυτή είναι δίκαιη και δικαιολογημένη, πώς θα ήταν η ζωή ενός παιδιού σε διαφορετικές οικογένειες σε ένα προσδιορισμένο χρονικό πλαίσιο; Πώς μπορεί τομέις της παιδικής ζωής σε μία συγκεκριμένη εποχή είναι παρόμοια ή διαφορετική με σήμερα; Γιατί συνέβη κάτι; Και γιατί δεν επέλεξαν να κάνουν κάτι άλλο; Και γιατί δεν ανταποκρίθηκαν με αυτόν τον τρόπο; Και μέχρι να έχουν ένα πραγματικά καλή κατανόηση του ειδικού πλαισίου και τι συνέβαινε σε εκείνη την εποχή και τον κοινωνικό ιστό, δεν είναι συχνά σε θέση να απαντήσουν σε αυτές τις ερωτήσεις. Έτσι η συμμετοχή των μαθητών σε αυτό το διάλογο είναι σημαντική στη διύλιση της ηθικής διάκρισης και της ενσυναίσθησης καθώς έρχονται σε επαφή με ποικίλες προοπτικές, εκτιμούν την αξιοπιστία αυτών των προοπτικών και παρέχουν πληροφορημένες εκθέσεις για το παρελθόν που βασίζονται σε στοιχεία/πηγές.

Η ιστορική σπουδαιότητα αφορά τη σπουδαιότητα ενός γεγονότος, μίας εξέλιξης κάποιου ατόμου ή μίας ομάδας π.χ. τη σπουδαιότητα ή τη σημαντικότητα των εθνικών εορτών και επετείων, τη σπουδαιότητα των συμβολών. Πιθανά ερευνητικά ερωτήματα θα μπορούσαν να είναι: ποιες ανθρώπινες προοπτικές υποστηρίζουν την έννοια της αλλαγής και της συνέχειας, προοπτικής και αμφισβήτησης; Αυτό είναι το σημείο εκκίνησης που βοηθά τους μαθητές να συνδυάσουν την προηγούμενη γνώση τους. Αυτό το σημείο επιτρέπει την εξέταση της συμβολής των σημαντικών ατόμων, ομάδων και γεγονότων στις αλλαγές στην τοπική κοινότητα στο πέρασμα του χρόνου. Μπορούν να αξιοποιηθούν ποικίλες διερευνητικές ερωτήσεις για να κατευθυνθεί η ιστορική έρευνα, όπως: πώς ένας ιστορικός, πολίτης, εκπαιδευτικός, ή μαθητής συλλέγει από όλους τους ανθρώπους και τους τόπους, φυλές και έθνη (ακόμα και η χρήση αυτών των λέξεων προτείνουν μία συλλογή και κατάταξη) για να μάθει, να μιλήσει και να γράψει σχετικά; Πώς μπορεί ένα χωρίς νόημα συνονθύλευμα στοιχείων να νοηματοδοτείται; Τι χαρακτηρίζει την μετάβαση από αυτό που ενδιαφέρει προσωπικά σε αυτό που είναι ιστορικά σπουδαίο; (Seixas, 2017)

Η ιστορία, από τη φύση της έχει αβέβαιο αποτέλεσμα, καθώς οι ιστορικές ερμηνείες είναι προσωρινές και συχνά αμφισβητήσιμες. Η αμφισβήτηση παρέχει ένα γενικό πλαίσιο για να καταρτιστούν οι μαθητές στο να απολαμβάνουν την ιστορία καθώς είναι ένα συστατικό στοιχείο στην εξέλιξη της βαθύτερης κατανόησης.

3. Ιστορικές δεξιότητες

Οι ιστορικές δεξιότητες είναι αναπόσπαστες στον κλάδο της ιστορίας και απαιτούνται για να εισέλθουν οι

μαθητές στην ιστορική έρευνα. Οι ιστορικές δεξιότητες αφορούν την κατανόηση όρων και εννοιών, χρονολόγησης, ανάλυσης και αξιοποίησης πηγών, προοπτικών και αναπαραστάσεων, η συναισθηματική κατανόηση, έρευνα και ερμηνεία είναι απαραίτητες για την εξοικείωση των μαθητών. Η ιστορία είναι μία πειθαρχημένη διαδικασία έρευνας του παρελθόντος που συμβάλλει στην προσέγγιση του τρόπου με τον οποίο οι άνθρωποι, τα γεγονότα και οι δυνάμεις του παρελθόντος έχουν σχηματοποιήσει τον κόσμο μας. Για να αποκτήσει κανείς γνώση και κατανόηση της ιστορίας απαιτούνται δεξιότητες που σχετίζονται με την εξακρίβωση, την κατανόηση και την ερμηνεία των πηγών, τη χρήση της χρονολόγησης και την έρευνα. Οι δεξιότητες αυτές παρέχουν την ικανότητα στους μαθητές να ασχοληθούν με την ιστορία, να εξερευνήσουν, ανακαλύψουν, ερευνήσουν και το πιο σπουδαίο να «βιώσουν» την ιστορία. Κατά αυτόν τον τρόπο και οι ιστορικές έννοιες και δεξιότητες εξελίσσονται μέσα από μία διαδικασία ιστορικής έρευνας (Seixas, 2013).

Πιο συγκεκριμένα, μία βασική ιστορική δεξιότητα είναι οι μαθητές είναι η κατανόηση του είδους των πηγών (πρωτογενής και δευτερογενής πηγή). Λαμβάνοντας υπόψη τις προκαταλήψεις ή περιορισμούς ή παραλείψεις για θέματα που σχετίζονται με τις πηγές. Σε αυτό το σημείο εμπλέκονται και οι έννοιες της ιστορικής προοπτικής και της ηθικής διάστασης καθώς είναι αναγκαίο να γίνει αντιληπτό ότι μπορεί να υπάρχουν διαφορετικές προοπτικές και έτσι διαφορετικές ερμηνείες και συμπεράσματα. Ανακαλύπτοντας ότι δεν πρόκειται μόνο για την εμπειρία ενός συγκεκριμένου ανθρώπου, είναι πολλαπλές εμπειρίες και είμαστε όλοι ένα μέρος αυτού (Arthur & Phillips, 2003).

Ο μαθητής για να αποκτήσει γνώση και κατανόηση της ιστορίας, είναι αναγκαίο να αναπτύξει δεξιότητες που σχετίζονται με την αναγνώριση, την κατανόηση, την ερμηνεία των πηγών, τη χρήση της χρονολόγησης, της έρευνας και της επικοινωνίας. Πρωταρχικό στην έρευνα της ιστορίας είναι η μελέτη των πρωτογενών και δευτερογενών πηγών. Οι μαθητές κατανοούν, αναλύουν, ερμηνεύουν, αξιολογούν τις ιστορικές πηγές, και χρησιμοποιούν τα στοιχεία που προσφέρονται στις πηγές για να λάβουν ενημερωμένες αποφάσεις για κάποιο ερευνητικό ερώτημα (Timmis, Vernon & Kinealy, 2005). Τα κατάλληλα ερευνητικά ερωτήματα μπορούν να πλαισιωθούν για τους μαθητές σε διαφορετικά επίπεδα εξέλιξης. Για παράδειγμα: τι έτρωγαν οι άνθρωποι στο μεσαίωνα; πώς οι πρώτοι άποικοι έκτιζαν τα σπίτια τους; γιατί η Ελλάδα πήρε μέρος στους βαλκανικούς πολέμους; Οι εκπαιδευτικοί περιγράφουν, εξηγούν, μοντελοποιούν και παρακολουθούν τη διαδικασία της ιστορικής έρευνας ώστε οι μαθητές να αναπτύξουν πρωτοβουλία, αυτοκαθοδήγηση και ειδικές γνώσεις. Ποικίλες διδακτικές και μαθησιακές προσεγγίσεις και δράσεις μπορούν να χρησιμοποιηθούν: διάλογοι μαθητών, επιτόπιες επισκέψεις, μουσειακές μελέτες, ιστορικές αφηγήσεις και πρακτικές δραστηριότητες όπως η χρήση και η ερμηνεία αυθεντικών και εικονικών αντικειμένων.

Η ανάπτυξη της ιστορικής γνώσης, κατανόησης και των αντίστοιχων δεξιοτήτων απαιτεί την ικανότητα να τίθενται σχετικά και όλο και πιο διερευνητικά ερωτήματα με σκοπό να επιτευχθούν ολοκληρωμένες και αιτιολογημένες κρίσεις αναφορικά με το να:

- Προσδιορίζουν και να αναλύουν ομοιότητες και διαφορές μεταξύ διαφορετικών περιόδων της ιστορίας.
- Περιγράφουν χαρακτηριστικά στοιχεία των κοινωνιών του παρελθόντος.
- Προσδιορίζουν την αλλαγή και τη συνέχεια εντός και μεταξύ διαφορετικών περιόδων της ιστορίας.

- Αναγνωρίζουν και περιγράφουν τη φύση και την έκταση της ποικιλομορφίας, αλλαγής και συνέχειας σε κοινωνίες του παρελθόντος.
- Εξάγουν συμπεράσματα σχετικά με την έκταση και τη φύση της ποικιλομορφίας, αλλαγής και συνέχειας σε διάφορα πλαίσια.
- Κατασκευάζουν λογικά επιχειρήματα για τις αιτίες, τις συνέπειες και την ποικιλομορφία της αλλαγής και της συνέχειας.

Ο μαθητής θεωρείται ότι έχει κατακτήσει ένα επίπεδο ιστορικής σκέψης όταν είναι σε θέση να:

- Προσδιορίζει και περιγράφει τα ιστορικά γεγονότα, καταστάσεις και αλλαγές.
- Αναλύει τα αίτια και συνέπειες.
- Εξηγεί και κάνει συνδέσεις μεταξύ των αιτιών και των αποτελεσμάτων.
- Αξιολογεί και εκτιμά τη σχετική σπουδαιότητα και σημαντικότητα εκείνη την εποχή και στη συνέχεια.

4. Ιστορικό πλαίσιο και ιστορικές έννοιες

Η βαθύτερη κατανόηση επιτυγχάνεται με την ένταξη των γεγονότων στο αντίστοιχο πλαίσιο και την χρονολόγησή τους. Αυτός ο στόχος μπορεί να επιτευχθεί λαμβάνοντας υπόψη τη σειρά με την οποία συνέβησαν τα γεγονότα, τη χρήση ημερομηνιών, λεξιλογίου και χρονολογικών συμβάσεων. Με άλλα λόγια, ανάπτυξη «της αίσθησης της περιόδου» μέσα από χαρακτηριστικά στοιχεία και προοπτικές (Jordanova, 2006). Το πλαίσιο μπορεί να παράγει προϋποθέσεις, εναύσματα ή καταλύτες που μορφοποιούν και επηρεάζουν, για παράδειγμα, όταν συμβαίνει ένα γεγονός ποιο είναι το αποτέλεσμα και τον τρόπο με τον οποίο συμβαίνει (Seixas, 1998). Ενδεικτικά θα εξεταστούν οι δομικές έννοιες της συνέχειας και της αλλαγής, του αιτίου και του αποτελέσματος αλλά και της ιστορικής προοπτικής.

Συνέχεια και αλλαγή

Αξιολόγηση της αλλαγής (της ιδέας της προόδου, παλινδρόμησης/μείωσης ή συνέχειας) συγκρίνοντας στοιχεία του παρελθόντος με αυτά του παρόντος, ή δύο στοιχεία του παρελθόντος. Η ανάλυση και η εξήγηση των αιτιών της συνέχειας και της αλλαγής/σταθερότητας/στασιμότητας στην πάροδο του χρόνου περιλαμβάνει κατανόηση αναφορικά με:

- Την έκταση, παραλλαγές/μοτίβα της αλλαγής π.χ. εντοπισμένη, γενικευμένη, επηρεάζει συγκεκριμένες ομάδες περισσότερο από ότι άλλες, σε έναν τομέα ζωής περισσότερο απ’ ότι σε άλλους.
- Τα είδη/ποικιλομορφία της αλλαγής π.χ. πολιτικά, οικονομικά, κοινωνικά, πολιτιστικά θρησκευτικά, τεχνολογικά.
- Τη διάρκεια της αλλαγής, π.χ. μακροπρόθεσμη, βραχυπρόθεσμη αλλαγή.
- Τις σημαντικές στιγμές/άτομα και τα σημεία καμπής που προκάλεσαν την αλλαγή, π.χ. οικονομικά γεγονότα μπορεί να την «προκάλεσαν» ή να «επιτάχυναν», ένα άτομο μπορεί να «επηρέασε» ή «προκάλεσε» την αλλαγή.
- Την πρόοδο, οπισθοδρόμηση, εξέλιξη που περιλαμβάνει η αλλαγή είτε οδηγεί σε μία μικρή πραγματική αλλαγή είτε όχι (συνέχεια).
- Το επίπεδο της αλλαγής και την σπουδαιότητά της, π.χ. τι κάνει την μεγαλύτερη διαφορά.
- Τον πειραματισμό, την μορφοποίηση, την προώθηση και στην αντίσταση των ανθρώπων στην αλλαγή.

Αίτιο και αποτέλεσμα

Αναλύοντας τις αιτίες και τις συνέπειες της αλλαγής απαιτεί σκέψη σχετικά με το γιατί η αλλαγή συνέβη ή

δε συνέβη και τη σχέση της με τις συνέπειες ή τα αποτελέσματα. Για παράδειγμα:

- Οι ποικίλοι παράγοντες που συντέλεσαν ώστε να συμβεί η αλλαγή σε κάθε δεδομένη στιγμή.
- Τα σημαντικά σημεία καμπής, γεγονότα ή εξελίξεις.
- Τη σχετική σημασία ή σπουδαιότητα των διαφορετικών παραγόντων.
- Τα γεγονότα ή οι εξελίξεις που ήταν πιο σημαντικά από άλλα.
- Η λήψη απόφασης για το πώς και πόσο αυτή η σχέση υποβοήθησε για να ενεργοποιηθεί ή να καθοριστεί ένα αποτέλεσμα.

Ιστορική προοπτική

Αναλύοντας την ιστορική προοπτική και το ρόλο που διαδραμάτισαν τα άτομα είναι απαραίτητο να γίνει κατανοητό:

- Το πλαίσιο -κοινωνικό, πολιτιστικό, πνευματικό, και συναισθηματικό- καθώς και οι ρυθμίσεις που μορφοποίησαν τις ζωές και τις δράσεις των ανθρώπων.
- Οι προσωπικές ελπίδες, προθέσεις, πεποιθήσεις, κίνητρα, και αποφάσεις που μορφοποίησαν τις δράσεις τους.
- Οι ακούσιες και εκούσιες συνέπειες-αποτελέσματα που ήταν επιθυμητά ή όχι ή ακόμα και αναμενόμενα.
- Οι διαφορετικές προοπτικές, ερμηνείες και εξηγήσεις των δράσεων και πώς αυτές επηρέασαν εκ των υστέρων.
- Οι συμπονετικές κρίσεις για το άτομο και τις δράσεις του στο πλαίσιο μίας περιόδου.
- Οι ηθικές κρίσεις, αξίες και ηθικά ζητήματα του σήμερα.

5. Συμπεράσματα

Η παρούσα έρευνα προσδοκάται να συμβάλει στη βελτίωση της διδασκαλίας του μαθήματος της Ιστορίας, ώστε οι μαθητές, αφενός, να αποκτήσουν ιστορική σκέψη, να έχουν συνεχές ενδιαφέρον για το ιστορικό παρελθόν και τη διάσωση της ιστορικής μνήμης και, αφετέρου, να αναπτυχθούν έτσι, ώστε να γίνουν κριτικοί και ενεργοί δημοκρατικοί πολίτες. Επιπλέον, οι μαθητές, μέσα από την παροχή συνεκτικού υλικού και επαρκούς σώματος γνώσεων, θα είναι σε θέση να προσεγγίσουν τα ιστορικά δεδομένα κριτικά, χωρίς στερεότυπα και προκαταλήψεις, και να προβληματιστούν για τους ανιστορικούς τρόπους σκέψης. Ταυτόχρονα καθίσταται σαφές ότι είναι ωφέλιμο κατά τη διδασκαλία να υπάρχει ιστοριογραφική παιδεία –ακόμα και με υπέρβαση της ύλης των διδακτικών εγχειριδίων– μέσα από την πολυεπίπεδη και εννοιολογική παρουσίαση της διδασκαλίας. Με αυτόν τον τρόπο παρέχεται μία επιπλέον δυνατότητα εισαγωγής σε ιστορικές έννοιες. Περιλαμβάνει διδασκαλία σε μία ευρεία χρονολογία και βοηθά τους μαθητές να κατανοήσουν τα ευρεία πρότυπα της ιστορικής αλλαγής (Phillips, 2008). Στην επίτευξη αυτού του στόχου μπορεί να συμβάλει μία επισκόπηση στην αρχή μίας ενότητας (παρέχοντας στους μαθητές ένα ιστορικό πλαίσιο για μελέτη), και στο τέλος (για να εδραιωθεί η κατανόηση), ή μέσα σε μία ενότητα (για να εξασφαλίσει τη συνοχή και την κατεύθυνση).

Κρίνεται σκόπιμο καθώς προσφέρει τη σύνοψη μίας περιόδου ή ενός θέματος που αποκαλύπτει πώς τα γεγονότα συνδέονται στο χρόνο και στις καθημερινές σχέσεις, είναι συνήθως σχετικά σύντομη και εκτείνεται μόλις σε μερικά μαθήματα. Μία βαθύτερη μελέτη είναι μία προσεκτικότερη έρευνα ενός ειδικού θέματος, για παράδειγμα η μελέτη του αρχαίου πολιτισμού, που αφήνει χρόνο για πιο λεπτομερή συζήτηση. Παρέχει

στους μαθητές τη δυνατότητα να αναπτύξουν και να εφαρμόσουν τις έννοιες και τις δεξιότητες της ιστορικής κατανόησης των γεγονότων, των περιόδων, ανθρώπων και κοινωνιών ιδιαίτερης σπουδαιότητας. Μπορούν να πραγματοποιηθούν και βαθύτερες μελέτες που χρησιμοποιούνται κυρίως για προσεκτική ανάγνωση ιστορικών κειμένων, έρευνα πρωτογενών πηγών, δράσεις (επισκέψεις σε μουσεία), έκθεση του εκπαιδευτικού και έρευνες των μαθητών.

Κατ' αυτόν τον τρόπο αναμένεται να εξοικειωθούν οι μαθητές σταδιακά με τις σημαντικότερες ιστορικές έννοιες και τη στοιχειώδη ιστοριογραφική ορολογία, καθώς θα προσφερθούν νέες μέθοδοι προσέγγισης αυτών των εννοιών, που κρίνονται απαραίτητες για την βαθύτερη κατανόηση των ιστορικών γεγονότων. Σκόπιμο είναι, ακόμα, να δοθεί η κατάλληλη σημασία στη γλωσσική καλλιέργεια των μαθητών, ώστε να αναπτύξουν τις κατάλληλες δεξιότητες. Μέσα από τη σχολική ιστορία οι μαθητές βελτιώνουν τη γνώση τους και την αντίληψή τους για το παρελθόν για να εκτιμήσουν τον εαυτό τους και τους άλλους, για να καταλάβουν το παρόν και συμβάλλει στον προγραμματισμό του μέλλοντος. Κατά αυτόν τον τρόπο αναπτύσσονται μία κριτική προοπτική σε διάφορες οπτικές του παρελθόντος, και μαθαίνουν πώς να συγκρίνουν διαφορετικές περιγραφές έτσι ώστε να μπορούν να εκτιμήσουν τις συγκρούσεις και τις ασάφειες. Μέσα από τη συγκριτική ιστορική ανάλυση και κριτική αξιολόγηση των αποδεικτικών στοιχείων, η ιστορία συμβάλλει σε μία ενεργή και πληροφορημένη κοινωνία (Husbands, Kitson & Pendry, 2003).

6. Διδακτική Πρόταση

Ιστορία Γενικής Παιδείας Γ' Τάξης Γενικού Λυκείου.

Κεφάλαιο Β': Από τον 19ο στον 20ό αιώνα (1871-1914).

Διδακτική Ενότητα: Οι Βαλκανικοί Πόλεμοι (1912-1913).

Α'. Διδακτικοί στόχοι

Οι μαθητές επιδιώκεται:

1) Να κατανοήσουν το ιστορικό πλαίσιο (πολιτικές, κοινωνικές, οικονομικές συνθήκες) που επικρατούσαν εκείνη την εποχή στο χώρο της Βαλκανικής. τις έννοιες της αιτιότητας και του αποτελέσματος από τον ανταγωνισμό των Μεγάλων Δυνάμεων στην Ελλάδα και τις άλλες χώρες της Βαλκανικής Χερσονήσου στις παραμονές του Α' Παγκοσμίου Πολέμου.

2) Να κατανοήσουν τις έννοιες της αιτιότητας και του αποτελέσματος στην έναρξη των Βαλκανικών πολέμων αλλά.

3) Να συνειδητοποιήσουν τις έννοιες της συνέχειας/αλλαγής στις σχέσεις των βαλκανικών κρατών μετά τους Βαλκανικούς πολέμους.

4) Να αναζητήσουν σχετικές πηγές στο διαδίκτυο και να αντιληφθούν ότι έτσι τεκμηριώνεται η ιστορική πληροφορία.

5) Να εξοικειωθούν με την αναζήτηση εικόνων, βίντεο στο διαδίκτυο, ώστε να συνειδητοποιήσουν τη δυνατότητα εύκολης πρόσβασης για εύρεση υλικού τεκμηρίωσης.

6) Να έρθουν σε επαφή με νέα μέσα διδασκαλίας (επεξεργαστής κειμένου, βάσεις δεδομένων) και τη χρήση του ηλεκτρονικού ταχυδρομείου για ανταλλαγή απόψεων σχετικά με την πρόκληση των Βαλκανικών πολέμων.

7) Να αντιληφθούν βιωματικά την έννοια της ενσυναίσθησης με τη χρήση προγραμμάτων εικονικής πραγματικότητας κάνοντας περιήγηση στο μουσείο του Ναυπλίου.

8) Να συνειδητοποιήσουν την έννοια του χώρου και της επεκτατικής πολιτικής της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας μέσω της διαδοχικής παρουσίασης χαρτών.

9) Να αξιοποιήσουν κριτικά τις γελοιογραφίες προκειμένου να έχουν μια πολυπρισματική προσέγγιση των γεγονότων.

Β'. Διαδικτυακό υλικό – ηλεκτρονικές διευθύνσεις

- https://www.youtube.com/watch?v=rrQv_uZ4WxI
- <https://www.youtube.com/watch?v=ccl0Z5ncCCg>
- <https://www.youtube.com/watch?v=m9j4wEZ-XDc>
- <https://www.youtube.com/watch?v=L4YTPAdIwIY>
- <https://www.youtube.com/watch?v=OZCXOyZ9YYo>
- <https://www.youtube.com/watch?v=OZCXOyZ9YYo>
- https://encyclopedia.1914-1918-online.net/article/balkan_wars_1912-1913
- http://www.newworldencyclopedia.org/entry/Balkan_Wars
- https://digitalzoot.weebly.com/uploads/7/0/6/7/068388/img41-8_orig.jpg
- http://www.greek-language.gr/digitalResources/files/image/literature/greek-history/1912-1913_image03.jpg?width=640&height=360
- http://www.historical-quest.com/images/stories/Issue_19/BALKAN_COALITON_3.jpg

Γ'. Πορεία της διδασκαλίας

1^ο Στάδιο: προεργασία διδασκοντος

Να αναζητήσουν, να αξιολογήσουν και να επιλέξουν τις κατάλληλες διαδικτυακές πηγές που μπορούν να αξιοποιήσουν στη διδασκαλία τους. Να έχουν οργανώσει το υλικό έτσι, ώστε να υπάρχει πολυπρισματική προσέγγιση στη διδακτική ενότητα, με έμφαση στην κατανόηση των δομικών ιστορικών εννοιών.

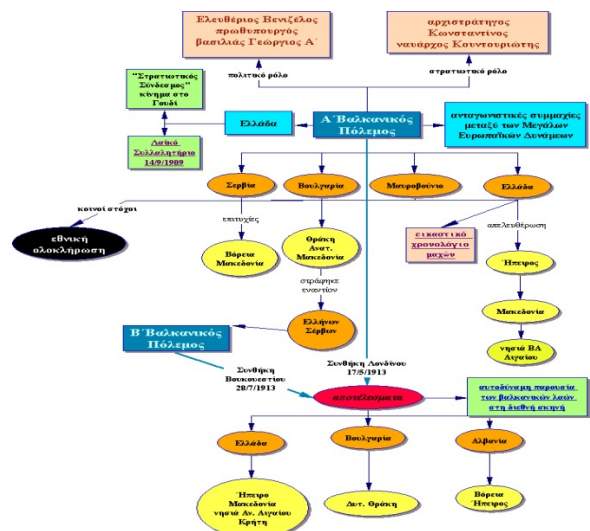
2^ο Στάδιο: διεξαγωγή της διδασκαλίας

1^ο Βήμα: οι μαθητές, αρχικά ατομικά, θα παρατηρήσουν προσεκτικά το παρεχόμενο υλικό (ηλεκτρονικοί ιστότοποι).

2^ο Βήμα: ο εκπαιδευτικός θα οργανώσει τους μαθητές σε ομάδες των 2-3 ατόμων, για να συζητήσουν το παρεχόμενο υλικό ανταλλάσσοντας απόψεις. Κατόπιν θα τους δώσει ένα φύλλο εργασίας, που θα το συμπληρώσουν σε συνεργασία με την ομάδα τους και θα συζητήσουν τις απόψεις τους στην τάξη.

3^ο Βήμα: ο εκπαιδευτικός θα ζητήσει από τους μαθητές:

1. Να κατασκευάσουν ένα εννοιολογικό διάγραμμα με λέξεις-κλειδιά που θα τους δοθούν για τη συγκεκριμένη διδακτική ενότητα, ώστε να αντιληφθούν την έννοια της αιτιότητας μέσα από τις αιτιακές σχέσεις των προσώπων και των γεγονότων. Το διάγραμμα θα υλοποιηθεί στο περιβάλλον του λογισμικού Inspiration (βλ. Εικόνα1).

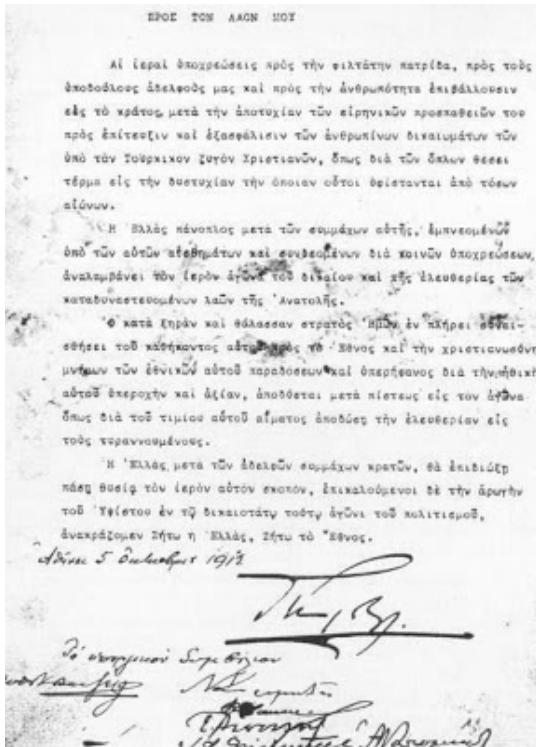
Εικόνα 1: Εννοιολογικό διάγραμμα ενότητας με τη βοήθεια του λογισμικού Inspiration.

Φύλλο εργασίας

Ιστορική Σπουδαιότητα

1) Αναγνωρίστηκε το γεγονός ως σημαντικό την περίοδο που συνέβη;

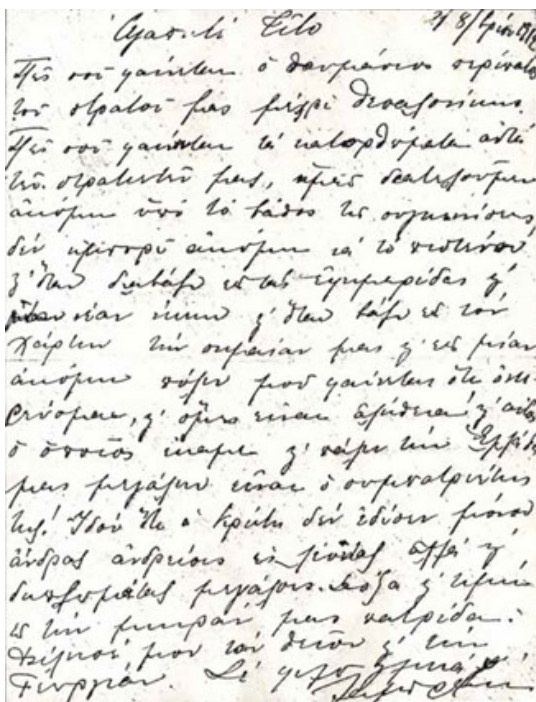
- 2) Επηρέαστηκαν οι άνθρωποι από αυτό το γεγονός και πώς;
- 3) Πώς μπορεί η σπουδαιότητα του γεγονότος να αλλάξει με την πάροδο του χρόνου;

Εικόνα 2: Διάγγελμα Βασιλιά Γεωργίου Α΄.

Πηγές

- 1) Τι είδους πηγή είναι; Ποιος ο συγγραφέας/δημιουργός; Πότε δημιουργήθηκε;
- 2) Ποια θέση/άποψη αντιπροσωπεύει ο δημιουργός;
- 3) Είναι αξιόπιστα τα στοιχεία της πηγής ώστε να μπορούν να αξιοποιηθούν σε μία ιστορική ερμηνεία;

Εικόνα 3: Επιστολή. Το κείμενο: «18/Φεβρουαρίου 1912».

Αγαπητέ Τίτο
 Πώς σου φαίνεται ο θαυμάσιος περίπατος του στρατού μας μέχρι της Θεσσαλονίκης. Πώς σου φαίνονται τα κατορθώματα αυτά του στρατού μας. Ημείς διατελούμεν ακόμα υπό τα βάθη της συγκίνησης, δεν ημπορώ ακόμη να το πιστεύσω και όταν διαβάζω εκ της εφημερίδας και για νέαν νίκην και όταν βάζω εις τον χάρτην την σημαία μας και εις μίαν ακόμη πόλιν, μου φαίνεται ότι ονειρεύομαι και όμως είναι αλήθεια και αυτός ο οποίος έκαμε και πάλιν την Ελλάδα μας μεγάλη είναι ο συμπατριώτης μας. Ίδού ότι η Κρήτη δεν έδωσεν μόνο άνδρας ανδρείους και λέοντας αλλά και διπλωμάτας μεγάλους. Δόξα και τιμή εις την μικράν μας πατρίδα. Φιλήστε μου τον θεϊον και την Γεωργίαν. Σε φιλώ γλυκά»

Αίτιο και Αποτέλεσμα

- 1) Τα άμεσα αποτελέσματα αυτού του γεγονότος οδήγησαν σε περαιτέρω συνέπειες;
- 2) Ποιες ήταν οι μακροχρόνιες συνέπειες αυτού του γεγονότος; Περιγράψτε τη φύση των συνεπειών.
- 3) Είναι οι συνέπειες εμφανείς μέχρι σήμερα; Ποιους επηρέασε και με ποιους τρόπους;

Η Ελληνική Διακοίνωση της 18/1 Ιουλίου 1913 είχε ως εξής:

«Χθές μεταξύ 7ης και 8ης ώρας μ.μ. οι Βούλγαροι επετέθησαν κατά των στρατευμάτων μας εν Ελευθεραίς και Μωσθένι. Περί την 11 μ.μ. προσεβλήθη και το εν Πραβίστα απόσπασμά μας.

Σήμερα, ώρα 1 π.μ., ηκούσθησαν κανονιοβολισμοί βορείως της Βογδανίτσας. Τρία Βουλγαρικά συντάγματα εκ Δοϊράνης προσέβαλαν τας προφυλακάς μας επί της αριστεράς όχθης του Αξιού, προς το Μακούκοβον.

Το Βουλγαρικό πυροβολικό βάλλει κατά των Σερβικών χαρακωμάτων επί της δεξιάς όχθης. Βουλγαρικά στρατεύματα προτού διαβώσι τον Αξιόν προσέβαλον και κατέλαβον την Γευγελήν.

Εις τας 7:45 π.μ. σύνταγμα Βουλγάρων προσέβαλε τους προφυλακάς μας εν Νιγρίτα. Εις τας 8:30 π.μ. ο Βουλγαρικός στρατός προυχώρησεν από Αρδζάν προς την Μπάλτσαν. Συνεπεία περικυκλώσεως λόχου πινός Ελληνικών στρατευμάτων εν Ελευθεραίς, το αρχηγείον εξήτησε παρά του Ναυάρχου την αποστολήν ενός θωρηκτού προς απολύτρωσίν των.»

Ο Κυβερνήτης του αντιτορπιλικού «Λέων» τηλεγραφεύει ότι: «εν ω εξετέλει αναγνώρισεις πλησίον των Ελευθερών είδε τα περίχωρα κατειλημμένα υπό Βουλγάρων στρατιωτών, οι οποίοι και έβαλαν κατ' αυτού δια πυροβόλων Μαξιμ». Το «Λέων» αντιδρώντας με τα πυρά του έτρεψε τους Βουλγάρους σε φυγή.

Ο Βουλγαρικός στρατός παραβίασε το Πρωτόκολλο της Θεσσαλονίκης (8ης / 21ης Μαΐου) και εισήλθε σε έδαφος που κατείχε ο Ελληνικός στρατός. Ήταν αναπόφευκτο, επομένως να διαταχθεί ο Ελληνικός στρατός να επελάσει εναντίον των Βουλγαρικών δυνάμεων και να υπερασπισθεί τα κεκτημένα του.

Συνέχεια και Αλλαγή

- 1) Τι έχει αλλάξει και τι έχει παραμείνει το ίδιο;
- 2) Ήταν μία ξαφνική αλλαγή ή συνέβη αργά και σταδιακά;
- 3) Ποια είναι τα σημαντικά σημεία (σημεία καμψής) που οδηγούν στην αλλαγή;

Εικόνα 4: Τα Βαλκάνια πριν τους Βαλκανικούς πολέμους.

Εικόνα 5: Τα Βαλκάνια μετά τους Βαλκανικούς πολέμους.

Ηθική Διάσταση

- 1) Ποιες ήταν οι απόψεις που επικρατούσαν την περίοδο εκείνη που γινόταν αυτή η σύγκρουση;
- 2) Εντοπίζεις ηθικές κρίσεις στις πηγές που μελετάς; Είναι αυτές οι κρίσεις λογικές ή δικαιολογημένες;
- 3) Περιλαμβάνει η παραπάνω πηγή κάποια σημαντική πληροφορία που είναι απαραίτητη για να γίνει μια δίκαιη ηθική κρίση;

Ας διαβάσουμε και ένα απόσπασμα της Τουρκικής εφημερίδας της Κωνσταντινούπολης «Ικδām» :

«Βλέπομεν ενώπιόν μας τους αγρίους Βουλγάρους, φυλήν άνευ ανθρωπισμού, άνευ τιμής, άνευ πολιτισμού. Παρβάλετε τα έργα των με τα έργα των Μογγόλων. Θα τα εύρετε έτι πλέον θηριώδη. Οι Βούλγαροι κατεπάτησαν ασυνηδείτως κάθε αρχήν ευσπλαχνίας και φιλανθρωπίας, τας θεμελιώδεις αυτών αξιώσεις του πλαστού των Χριστιανισμού.»

Ωρα αφίξεως εις Ξάνθην 6^η μμ καταυλισμός, πλήθος προς υποδοχήν έξω της πόλεως με μεγάλας ελληνικάς σημαίας, ενθουσιασμός άφθαστος, ζητωκραυγαί, συγκινήσεις, δάκρυα, περιπτώσεις, σπασμοί χειρών με διαφόρους, επιφωνήσεις ων πρωτοστάτη το «Χριστός Ανέστη αδελφάκια μας». Οθωμανοί ενθουσιασμένοι εξ όσου, χανούμισαι αμιλώνται τας Ελληνίδας εις έκφρασιν ενθουσιασμών.....

Πετρόπουλος Πετροπουλάκης

Ιστορική Προοπτική

1) Χρησιμοποιούμε τη γνώση μας για τις αξίες και πεποιθήσεις που επικρατούν σήμερα για να ερμηνεύσουμε τους ανθρώπους, τα γεγονότα και τις πρακτικές του παρελθόντος;

2) Τι ρόλο διαδραματίζουν τα πολλαπλά αίτια (κοινωνικά, οικονομικά, πολιτικά, συναισθηματικά) στην περιγραφή του ιστορικού γεγονότος;

3) Πώς νομίζεις ότι οι παράγοντες (οικονομία, θρησκεία, οικογενειακή ζωή, επικοινωνία, κ.τ.λ.) επηρέασαν τις σκέψεις και/ή τις πράξεις τους;

Ο Κ Πράις είχε και μια συνάντηση με τον Κωνσταντίνο στο πεδίο της μάχης και ο Βασιλιάς του είπε:

«Αι ! Τι φρονείται λοιπόν για τους στρατιώτες μου; Λαμπροί Αι; Αληθινά είναι θαυμάσιοι, πολέμησαν σαν λιοντάρια. Θυμάσθε που μου είπατε εις την Θεσσαλονίκη ότι οι στρατιώται μου δεν μπορούσαν να αντιπαραταχθούν με τους Βούλγαρους;.....»

«Η γνώμη μου είναι Μεγαλειότατε ότι καταπλήξατε όλον τον κόσμο και πολύ περισσότερον τους Βουλγάρους. Αλλ αι απώλειαι σας πρέπει να είναι πολύ μεγάλαι.»

«Ατυχώς ναι. Εχάσαμε αρκετούς άνδρας 10.000 έως τώρα και μες σ αυτούς 200 αξιωματικούς και 7 διοικητάς συνταγμάτων ΑΛΛΑ ΤΟ ΑΞΙΖΕ. Για φανταστήτε ! Μόλις πέρασε μια βδομάδα που οι Βούλγαροι προσέβαλαν τις προφυλακές μας και σήμερα είμεθα εις την Δοϊράνη με τον εχθρόν εν πλήρει υποχωρήσει. ....»

Βιβλιογραφία

Issues in history teaching. (2003). In: Arthur, J. & Phillips, R. (Eds). London: Routledge.

Calleja, G. (2004), *Concepts in History Teaching*. Ανάκτηση 18 Ιουνίου, 2018, από: [http://schoolnet.gov.mt/history/misc/Concepts/ConceptsInHistoryTeaching.htm]

Carretero, M., & Lee, P. (2006). *Learning Historical Concepts*. In: Learning, Sawyer K. (Ed), United States of America: Cambridge University Press, 587-604.

Δικτυακή Εκπαιδευτική Πύλη, Υπουργείο Παιδείας, Έρευνας και Θρησκευμάτων http://www.e-yliko.gr/index.php?option=com_sppagebuilder&view=page&id=227&Itemid=137.

Haydn, T., Arthur J., & Hunt M. (1997). *Learning to Teach History in the Secondary School*. London: Routledge.

Husbands, C., Kitson, A., & Pendry, A. (2003). *Understanding history teaching*. USA: Open University Press.

Jordanova, L. (2006). *History in practice*, New York: Oxford University Press.

Κόκκινος, Γ. (2001). «Η διδακτική προσέγγιση των ιστορικών εννοιών». *Φιλολογική, Π.Ε.Φ.*, 77, 43-52.

Κολιόπουλος, Ι., Μιχαηλίδης Ι., Καλλιανιώτης Α., & Μηνάογλου Χ. (2008). *Ιστορία ΣΤ' Δημοτικού/Ιστορία του νεότερου και σύγχρονου κόσμου*, Αθήνα: ΙΤΥΕ

Κολιόπουλος, Ι., Κ. Σβολόπουλος, Ε. ΧατζηΒασιλείου, Θ. Νημάς, Χ., & Σχολινάκη-Χελιώτη. (2016). *ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΟΥ ΝΕΟΤΕΡΟΥ ΚΑΙ ΤΟΥ ΣΥΓΧΡΟΝΟΥ ΚΟΣΜΟΥ* (από το

1815 έως σήμερα), Γ' Τάξη Γενικού Λυκείου και Δ' Τάξη Εσπερινού Λυκείου Γενικής Παιδείας, Αθήνα: ΙΤΥΕ.

Koselleck, R. (2002). *The Practice of Conceptual History: Timing History, Spacing Concepts (Cultural Memory in the Present)*. Stanford: Stanford University Press.

Lee, P. (1991). Historical Knowledge in the National Curriculum. In: Aldrich, Richard [Ed.], *History in the National Curriculum*. London: Kogan Page, pp. 39-65.

Levesque, S.(2008). *Thinking Historically: Educating Students for the Twenty-First Century*. Canada: University of Toronto Press.

Ρεπούση, Μ. (2000). «Οι έννοιες της Ιστορίας. Από την ιστορική γνώση στην Ιστορική κατανόηση». *Μνήμων*, 22, 191-220.

Phillips, I. (2008). *Teaching History: Developing as a Reflective Secondary Teacher*, Publications SAGE Ltd.

Ritter H.(1986), *Dictionary of concepts in History*, United States of America: Greenwood Press.

Seixas, P. (1998). Student Teachers Thinking Historically. *Theory and Research in Social Education*, 26 (3), 310-41. Ανάκτηση 15 Σεπτεμβρίου, 2018, από: [https://www.tandfonline.com/doi/pdf/10.1080/00933104.1998.10505854?needAccess=true]

Seixas, P. (2006). Benchmarks of Historical Thinking: A Framework for Assessment in Canada. Ανάκτηση 25 Σεπτεμβρίου, 2018, από: [http://historicalthinking.ca/sites/default/files/files/docs/Framework_EN.pdf]

Seixas, P. (2009). A modest proposal for change in Canadian history education. *Teaching History*, 137, 26-32.

Seixas, P., & Morton, T. (2013). *The Big Six: Historical Thinking Concepts*. Canada: Nelson Education Ltd.

Seixas, P. (2017). A model of historical thinking, *Educational Philosophy and Theory*, Vol. 49, No. 6, 593-605, DOI: 10.1080/00131857.2015.1101363 <https://www.tandfonline.com/doi/pdf/10.1080/00131857.2015.1101363?needAccess=true>

Seixas, P. (2017). Historical Consciousness and Historical Thinking, 59-72. In: Carretero M. et al (Eds.), *Palgrave Handbook of Research in Historical Culture and Education*. London: Palgrave Macmillan.

Timmis, G., Vernon, K., & Kinealy, C. (2005). *Teaching & Learning History*, London: SAGE Publications Ltd.

Ιστότοποι

<http://www.balkanwars.gr/piges.html>

[https://www.nafplio-](https://www.nafplio-tour.gr/el/category/%CE%A0%CE%BF%CE%BB%CE%B5%CE%BC%CE%B9%CE%BA%CF%8C-%CE%9C%CE%BF%CF%85%CF%83%CE%B5%CE%AF%CE%BF?filter=%CE%9C%CE%BF%CF%85%CF%83%CE%B5%CE%AF%CE%B1)

[tour.gr/el/category/%CE%A0%CE%BF%CE%BB%CE%B5%CE%BC%CE%B9%CE%BA%CF%8C-%CE%9C%CE%BF%CF%85%CF%83%CE%B5%CE%AF%CE%BF?filter=%CE%9C%CE%BF%CF%85%CF%83%CE%B5%CE%AF%CE%B1](https://www.nafplio-tour.gr/el/category/%CE%A0%CE%BF%CE%BB%CE%B5%CE%BC%CE%B9%CE%BA%CF%8C-%CE%9C%CE%BF%CF%85%CF%83%CE%B5%CE%AF%CE%BF?filter=%CE%9C%CE%BF%CF%85%CF%83%CE%B5%CE%AF%CE%B1)